

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовео комисију</p> <p>18.03.2016. године, Наставно-научно веће Филозофског факултета, Универзитет у Новом Саду</p> <p>2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:</p> <p>3.</p> <p>Проф. др Жељко Калуђеровић, ванредни професор за ужу научну област Филозофске науке, 24.10.2013. године, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, Одсек за филозофију, председник Комисије;</p> <p>Проф. др Миленко А. Перовић, редовни професор за ужу научну област Филозофске науке, 01.11.1995. године, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, Одсек за филозофију, ментор;</p> <p>Проф. др Бранко Баљ, редовни професор за ужу научну област Филозофске науке, 29.12.1997. године, Економски факултет у Суботици, Универзитет у Новом Саду, члан Комисије.</p>
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<p>1. Име, име једног родитеља, презиме:</p> <p>Мина (Радивоје) Ђикановић</p> <p>2. Датумрођења, општина, држава:</p> <p>13.05.1984. године, Зрењанин, СФРЈ</p> <p>3. Назив факултета, назив студијског програма дипломских академских студија – мастер и стечени стручни назив:</p> <p>Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Дипломске академске студије филозофије-мастер, дипломирани филозоф-мастер</p>

4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија

**2008. године, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет,
Докторске студије - филозофија**

5. Назив факултета, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране:

-

6. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:

-

III НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Појам слободe у филозофији немачког идеализма

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација под насловом *Појам слободe у филозофији немачког идеализма* садржи укупно 318 страна. Нема графикона, шемани илустрација. Цадржи Увод, четири велика поглавља с више одељака и попис литературе. Преглед цитиране литературе цадржи 189 библиографских јединица (стр. 306-318).

У **Уводу** је образложен наслов и постављен проблем истраживања (стр. 10-15).

Друго поглавље - **Појам слободe у Кантовој филозофији** (стр. 15-86) - разложено је на следеће целине:

Принцип субјективитета (стр. 16-32);

Онтолошки појам слободe: проблем треће антиномије (стр. 32-43);

Практички појам слободe (стр. 43-74);

Морална слобода *vs.* слобода (стр. 68-74);

Слобода и повест (стр. 74-87).

У трећем поглављу обрађено је **Фихтеово поимање слободe** (стр. 87-162).

Тематске јединице овог поглавља су:

Практички аспект онтолошког појма слободe (стр. 88-114);

Слобода као основно начело (стр. 88-99);

Практички део науке о знаности (стр. 99-114);

Онтолошки аспект практичког појма слободe (стр. 114-149);

Реалитет моралитета (стр. 131-141);

Савест, зло и други (стр. 141-149);

Повесни појам слободe (стр. 149-161).

Проблем слободe код Шелинга (стр. 162-222) изложен је кроз целине:

Слободa и самосвест (стр. 164-182);

Ја и интелектуални опажај (стр. 171-175);

Апсолут и интелектуални опажај (стр. 175-182);

Онтолошка димензија слободe (стр. 182-198);

Проблем темеља (189-194);

Слободa и зло (стр. 194-198);

Практичка димензија слободe (стр. 198-214);

Од онтолошког ка практичком појму слободe (стр. 199-201);

Немогућност праксиса: парадокс слободe (стр. 201-211);

Граница слободe (стр. 211-214);

Повесно-филозофска димензија слободe (стр. 214-223).

Потоње поглавље дисертације носи наслов **Хегел: тоталитет слободe** (стр. 223-306). Тематске јединице су:

Онтологичко заснивање слободe (стр. 227-240);

Практички појам слободe (стр. 240-290);

Воља као субјективни дух: пред-повест појма воље (стр. 244-256);

Слободна воља и дедукција појма права (стр. 256-266);

Модерни праксис (стр. 266-290);

Филозофско-повесни појам слободe (стр. 290-306).

У уводном поглављу дисертације постављен је проблем истраживања и интерпретацијски кључ којим ће проблем бити експлициран. Водеће питање рада је питање о могућности целовитог сагледавања појма слободе као носећег појма и проблема немачке класичне филозофије. С обзиром на комплексност поимања слободе у овој филозофској епохи, кандидаткиња се морала јасно одредити у погледу обухвата појма "филозофије немачког идеализма". Дисертација истражује филозофије Канта, Фихтеа, раног Шелинга и Хегела. Интерпретацијски модел почива на разликовању три равни истраживања појма слободе у филозофији немачког идеализма: онтолошкој, практичкој и филозофско-повесној.

У поглављу посвећеном Кантовом појму слободе, кандидаткиња пропитује начин на који је у Кантовој филозофији постављен темељ разумевања филозофије као филозофије слободе. Поглавље отвара тематизација проблема субјективитета као родног места нововековног поимања слободе као средишта човековог саморазумевања. Кант баштини велика мисаона постигнућа нововековних филозофа, настојећи да превлада сукоб детерминистичког и индетерминистичког разумевања слободе. Прихваћену интерпретацијску стратегију кандидаткиња је успешно применила на Кантову филозофију. Проблем треће антиномије заснива слободу као трансценденталну идеју (онтолошка димензија), на којој се темељи слобода као аутономија воље (практичка димензија). Идеја аутономије воље и примата практичког ума представља велики резултат Кантове филозофије. Граница његовог поимања слободе оличена је, с једне стране, у првобитном раздвајању света на свет појава и свет ствари по себи. С друге се стране та граница показује у свођењу слободе уопште на моралну слободу. Кандидаткиња је аргументовала у прилог тези да повесна раван слободе у Кантовој филозофији остаје *накнадна* и не припада бити самог истраживања.

Наредно поглавље испитује домете Фихтеове концепције слободе. Његово поимање слободе обликује се на трагу Кантове поставке проблема. Кантов став о примату практичког ума Фихте је продубио поставком о делотворној радњи (*Tathandlung*). Кандидаткиња је показала да је на тај начин оно делатно постављено у исти мах као оно повесно и битно произвођачко. Фихте напушта кантовски став о раздвајању света на појаве и ствари по себи као услову могућности слободе и настоји да заснује целовиту концепцију филозофије као филозофије слободе. Слобода се мора моћи оделовити и оверовити у свим димензијама збиљности јер тек она и чини збиљност збиљношћу. У дисертацији је заузет начелни интерпретацијски став према коме се Фихтеова тематизација онтолошке и практичке равни не могу строгим начином раздвојити на два особена појма слободе - као код Канта - већ се морају сагледати у свом перманентном преплитању. То преплитање води од постављања слободне делатности за основно начело, преко утемељења практичког дела науке о знаности, ка *конкретном* појму слободе који се излаже као озбиљење слободе у појмовима савести, зла и интерсубјективности. Фихтеово заснивање слободе већ је у свом првом кораку повесно те се код њега повесна димензија слободе заснива на аутономан начин.

Поглавље о Шелинговом поимању слободе почива на интерпретацијској

претпоставци да се једино радови тзв. раног Шелинга могу означити као *идеалистички* те да управо текст који је експлицитно посвећен проблему слободе представља демаркациону линију Шелинговог протејског развоја. Намера је тезе да покаже да је нужност потоњег напуштања идеалистичког хоризонта филозофије утемељена управо у Шелинговој тематизацији слободе. На трагу Канта и Фихтеа, Шелинг је настојао да филозофију одреди као строгу знаност. Строгост је тражио у утемељењу основног начела све филозофије. Само одређење основног начела се у првим радовима обликује кроз појмове Ја, апсолутног, идентитета, бога итд. За разлику од Канта, у Шелинговој филозофији се интелектуални опажај поставља као изворни начин захватања бити. У спису о слободи се проблем бити разлаже на проблем бити бога као темеља и бога као егзистирајућег. Кандидаткиња показује да је такво заснивање слободе условило немогућност моралног делања и успостављање особене идеје предестинације као "изворне одлучености". За Шелинга проблем зна није само један од појмова у корпусу практичке филозофије, већ темељни проблем од кога пресудно зависи сама слобода. Кретање ка християнизованом и готово мистичком разумевању проблема слободе, апсолута и човека - које одликује радове позног Шелинга - назначено је већ у спису о слободи. Отуда је тај текст у дисертацији означен као потоњи идеалистички елемент Шелингове филозофије. Кандидаткиња је показала на који је начин од става о битку као укинutoј слободи Шелинг морао стићи до својеврсног детерминизма. Разматрање филозофско-повесне равни слободе показује сву величину и сва ограничења Шелингове тематизације слободе.

Закључно поглавље дисертације у извесном је смислу и њена полазна тачка. Основна претпоставка од које кандидаткиња полази је да се код Хегела читав категоријалитет филозофије показује као категоријалитет слободе. У првом одељку овог поглавља се моменти Хегелове логике излажу као моменти напредовања слободе од нужности (битка) као себе несвесне слободе до појма као истинског царства слободе и филозофске идеје као јединства појма и реалитета. Кандидаткиња је на узоран мисаони начин приказала категорије логике као категорије слободе. Исти унутрашњи развој слободе који је приказан у логици одвија се у природи као другобитку духа и филозофији духа као сфери духа који себе зна као дух а слободу као властиту бит. Онто-логичка раван слободе утолико је темељ практичке и повесне. Филозофији објективног духа, као тлу озбиљене слободе, претходи филозофија субјективног духа у којој се показује генеза појма воље. У дисертацији се показује да на тој "пред-повести" појма воље почива дедукција појма права као средишта модерног праксиса. Велики домети Хегелових идеалистичких претходника очувани су у његовој концепцији филозофије. Ограничења ствари по себи, постулаторности требања, интелектуалног опажаја, концепта апсолутног идентитета итд. превазиђена су у Хегеловој концепцији *духа*. Филозофско-повесна димензија слободе код Хегела показује се као врхунац и резултат свих начина објективације слободе, укључујући и тематизације слободе његових претходника.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Ђукановић, М., "Humanrightism: rousseauovskoiliantirousseauovskonasljeđe?", *Филозофска истраживања*, бр. 133-134, ХФД, Загреб 2014. (стр. 69-77), М 22;
2. Окиљевић, М., "Истина теорије и праксе. Хегелов појам слободног духа", *Контексти I*, ФФ, Нови Сад 2014. (стр. 1077-1082), М 33;
3. Окиљевић, М., "Хегеловосхватањеисторијефилозофије", *АРХЕ*, бр. 14, ФФ, НовиСад 2010. (стр. 133-148), М 51.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Дисертација *Појам слободе у филозофији немачког идеализма* има за циљ испитивање једног од најкомплекснијих појмова филозофије немачког идеализма. Појам слободе се у мисаоним системима Канта, Фихтеа, Шелинга и Хегела поставља као угаони камен филозофије, а не тек једна од филозофских тема. Кандидаткиња је сложености промишљања слободе у немачком идеализму приступила са становишта Хегелове филозофије. Тај се интерпретацијски кључ показао као хеуристички врло плодан, јер је омогућио да се појам слободе прикаже и разложи у пуноћи својих онтолошких, практичких и повесних координата.

Тематско провођење интерпретацијске намере водило је кандидаткињу ка препознавању и развијању сложених узајамних односа битка и мишљења, теоријског и практичног, нужности и слободе. По њеном схватању, у Кантовој филозофији се по први пут проблем слободе поставља на начин који омогућује да се сама слобода постави као делатни принцип свега. Оно што је битно лимитирало тај епохални мисаони подухват је раздвајање света на појаве и ствари по себи, али и свођење слободе на моралну слободу. Та ограничења условила су и неповесност Кантовог мишљења слободе. Отуда кандидаткиња тек у Фихтеовој филозофији види истински почетак филозофско-повесног поимања слободе у немачком идеализму.

Фихтеов појам делотворне радње (Tathandlung) по својој је бити повесни и произвођачки појам. Изградња система филозофије на том појму омогућила је Фихтеу консеквентно излагање различитих равни разумевања слободе. У дисертацији је заузет принципијелни став да се онтолошка и практичка равна поимања слободе у Фихтеовом филозофском пројекту не могу строго раздвојити. Стога је кандидаткиња онтолошком појму слободе приступила с практичног аспекта, а практичком с онтолошког. То јој је омогућило да синтетичко промишљање појма слободе у Фихтеовој филозофији проведе на узоран мисаони начин.

Испитивање Шелинговог поимања слободе обавезало је кандидаткињу да најпре положи рачун о целовитости Шелинговог филозофирања. Она је прихватила интерпретацијску позицију према којој се једино ранији Шелингови радови могу подвести

под општу филозофску тенденцију немачког класичног идеализма. Уверљиво је показала да преломну тачку у Шелинговом филозофском развоју чини управо тематизација слободе у спису о слободи. Идеалистички појам слободе у Шелинговој филозофији изложен је са становишта општег интерпретацијског става о троструком обухвату слободе. Ту се показује да Шелинг не успева до краја јасно разлучити онтолошки од практичног појма слободе, што у коначници води ка парадоксији немогућности заснивања праксиса. Високу филозофску важност кандидаткиња придаје Шелинговом ставу о битку као укинutoј слободи и исправно га оцењује као особени израз немачког идеализма. Повесна димензија слободе у Шелинговом мишљењу отворила је могућност да се повест света открије као повест духа, што чини прелаз на Хегелову филозофију.

Водећа претпоставка истраживања је да Хегелов филозофски систем представља врхунац филозофског поимања слободе. Легитимирање те претпоставке кандидаткиња је провела показујући на који се начин битни моменти Хегеловог система филозофије раскривају као дијалектичко посредовање супротности које се нужно развија као слободно. Високо постигнуће Хегелове филозофије она је одредила као став да је нужност само један начин егзистенције слободе. Онто-логичко заснивање слободе приказано је кроз тумачење категоријалитета Хегелове науке логике као категоријалитета слободе. Тај мисаони подстицај омогућио је кандидаткињи да исти спекулативни развој прати и кроз различите моменте филозофије духа. Практична раван слободе представљена је као хегелијанско укидање онтолошке те се у њој морао показати исти мисаони напредак од битка до појма као и у логичком елементу духа. Кандидаткиња је показала да се у Хегеловом филозофско-повесном појму слободе сабирају како Хегелов онтолошки и практички појам слободе, тако и концепције слободе његових претходника. Целина кандидаткињиних анализа експлицитно је показала да поимање слободе у филозофији немачког идеализма представља јединствен догађај у повести филозофије, јер се никада пре нити после филозофија није градила као филозофија слободе. Хегелов филозофски систем остаје мериторним за све потоње тематизације слободе.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Спекулативни начин разумевања слободе, који је на делу код Канта, Фихтеа, Пелинга и Хегела обавезивао је кандидаткињу да и сама истраживање проблема слободе проведе на спекулативни начин. Појам слободе се у филозофији немачког идеализма не може посматрати као један од елемената филозофије, већ као сама њена бит. За решење свогаинтерпретацијског задатка кандидаткиња је приредила филозофски најлегитимнији и најподстицајнији интерпретацијски модел троструког обухвата појма слободе у филозофији немачког идеализма. То јој је омогућило да, с једне стране, постави и разреши проблем слободе на тлу онтолошке, практичне и повесне димензије саморазумевања човека и филозофије. С друге стране, на тај начин се отворила могућност да се континуитет мишљења у оквиру филозофије немачког идеализма постави не само с хронолошког, већ с битно филозофског становишта. Кандидаткиња је уверљиво показала да се развој филозофског категоријалитета у системима Канта, Фихтеа, Шелинга и Хегела може и мора тумачити управо с обзиром на појам слободе. Једнако тако, на узоран мисаони начин је показала како се темељне разлике између ове четири филозофске позиције могу одредити из захватања појма слободе.

Сложено посредовање различитих димензија слободе кандидаткиња је провела на

начин који одражава високу филозофску културу и темељно познавање изворне литературе. Јасан интерпретацијски став омогућио јој је да се према другим релевантним интерпретацијама односи са становишта изграђеног филозофског става.

Докторска дисертација Мине Ђикановић показала је да се за ваљани мисаони сусрет са филозофијама које су изграђене на парадигми спекулативног мишљења мора поседовати развијена способност спекулативног мишљења.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме ДА

2. Да ли дисертација садржи све битне елементе ДА

3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци

У нашој филозофској култури и образованости врло ретко се за теме докторске дисертације бирају теме које су усмерене на интегрално промишљање филозофије немачког идеализма, а још су ређе дисертације које успевају одговорити на високе захтеве ваљане филозофске интерпретације. Већ та чињеница овој дисертацији обезбеђује посебно место у нашој, па и регионалној филозофској култури. Посебно треба нагласити да се вредност ове дисертацији састоји у томе се по први пут успешно истражује поимање слободе у филозофији немачког идеализма као целини. Појединачне анализе сваке од филозофских концепција, посматране чак и као појединачне студије, вредан су допринос филозофској образованости не само у нашој култури. Целина истраживања у овој дисертацији својом комплексношћу и мисаоном усредсређеношћу може се оценити као особени научни подухват.

4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања

Дисертација нема недостатака који би битно утицали на резултат истраживања.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

- да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Проф. др Жељко Калуђеровић

Проф. др Миленко А. Перовић

Проф. др Бранко Баљ
